

Kőbányászat Borszéken

FARKAS ALADÁR

Borszék elsősorban ásványvizeiről híres. Ennek a már több mint 200 éve iparilag palackozott borvíznek nemzetközi ismertsége van. Emellett az ásványvízre épülő gyógykezelés volt a másik nagy erőssége a településnek. Sajnos erről csak múlt időben beszélhetünk. De van egy harmadik természeti értékünk, ami szintén az ásványvíznek köszönhető, az a travertinó. *Hankó Vilmos* már a *Millennium* évében leírta *Borszék* „pompás formációjú mésztufasziklahegyét”. A *Kárpát-medencén* kívül *Dalmáciában* és *Bulgáriában* találunk travertinó-telepeket. Romániában, Dobrudzsában is van egy hasonló telep. Ezt a travertinót *Than Károly* tufának nevezi.

Felső-Borszék Kerekszéknek nevezett részén van 855-975 m magasságban egy kb. 40 hektáros terület, amely mesevilágnak számító geológiai természeti ritkaság. A *Schafarzik-katalógusban*¹ a 434-es számot viseli, és a térképen 855 m tengerszint feletti magasságot jelöl meg. A földes-meszes ásványvízforrásokból kicsapódott nagykiterjedésű, pados elválású mésztufa-rétegek felszínén karsztformák, dolinák, barlangok is kialakultak, amelyek festői látványt nyújtanak. Három barlang (*Medve-*, *Jeges-* és *Cseppkő-*) és három bánya született ezen a területen. A mésztufában képződött barlangok a telepet felszabdáló repedések, törésvonalak mentén alakultak ki. Lyukacsos, karsztos üregek, amelyek a beszivárgó csapadék és a téli fagy következtében létesültek. Csodálatosak és lenyűgözőek a festői sziklák is: a *Teleki-* és a *Széchenyi-sziklák* a *Medve-barlangnál* (lásd *Keleti Gusztáv* rajzát *Orbán Balázs: A Szé-*

---

¹ Schafarzik Ferenc: *A Magyar Korona országai területén létező kőbányák részletes ismertetése*. Bp., 1904.

kely-föld leírása c. monumentális művében, I. kötet, 127. old.), vagy a *Bagolyvár* sziklasorai, amelyek világháborús emlékhelyek is az ott található géppuskafészek és bunkerek miatt.

A mésztufa vagy travertinó a hideg, nagy szénsavtartalmú ásványvizekből csapódott ki. A nagy hozamú szénsavas ásványvizek a *Borszéki-medence* talapzatát képező dolomit és mészkőrétegekből oldják ki a nagymennyiségű kalcium-karbonátot. A vizek a mélyből feltörve a kalcium-karbonátot feloldják, majd a levegőn elveszítik szénsavtartalmuk egy részét, ezért a mész mészkőkristályként kiválik a vízből. A mész kicsapódik, és épít, gátakat képez, de képes magát a forrást is megfojtani, eltorlaszolva annak kifolyását. Színe fehér, barnás-szürkés, finoman szemcsés. Helyenként üreges, porózus, jól vágható, faragható-fűrészselhető. Ez a lerakódási folyamat ma is megfigyelhető az első bánya területén (*Marmura*) levő *Bibirók borvízkút* esetében, amely pár év alatt egy kis dombocskát képezett a kicsapódó és lerakódó kalcium-karbonátból. A bányászok ezt a kutat használták, illetve a *Tündérkertben* levő, ma az *Emese* nevet viselő borvízkutat. Hasonló lerakódás figyelhető meg a *Kossuth-kút* vizét levezető árok esetében, amely néhány év alatt teljesen feltöltődött, és a víz már kifolyik a sétányra.

Most 193 éve (1819) kezdték kitermelni a borszéki travertinót, amely a történelmi *Magyarország* (s a mai *Románia*) egyik legjelentősebb mésztufa-képződménye. A mintegy 60-70 m-es, vastagpados travertinó bányászata a helybeliek fontos jövedelmi forrása volt. Minden településnek vagy vidéknek megvan a maga építőanyaga. *Borszéken* a lakosság ezt a követ a házépítés alapozásához használta, de a közeli temető síremlékeinek nagy része is ebből készült. A 19-20. században működött mészkemencék alapanyagául is szolgált. 1882-1887 között a *Borszék-Maroshévíz* közötti országút építéséhez, illetve völgyhidak falazására is felhasználták.

1904-ben *Ditró* és *Szárhegy* birtokossága volt a bánya tulajdonosa. 1935-1940, majd 1946-48 között *Temeloiu* görög vállalkozó lett, mivel feleségül vette annak a bukaresti vállalkozónak a lányát, aki addig birtokolta. 40 főt foglalkoztatott ebben az időben, akik viszonylag kezdetleges eszközökkel fejtették és munkálták meg a követ. A robbantáshoz szükséges lyukakat kézzel ütötték „spic” (hegyes vésőszerszám) segítségével. Kézi héberrel emel-

ték a kötömböket, és ökrökkel vontatták, illetve csillékkal szállították.

1948 után, mint minden, ez is az állam tulajdonába került. Elkezdték a gépesítést. Kezdetben a helyiipar hasznosította, majd a megyei érdekeltségű vállalathoz (I. P. I. C. C. F.) tartozott, míg végül a bukaresti *Marmura* travertinó-kitermelő cég tulajdona lett. Az 1960-as években utat készítettek a kőbányához a jelenlegi *Temető utca* meghosszabbításában, kisajátítva néhány telket (az elvett területekért a gazdák csereingatlant kaptak). A *Puskás István* háza előtt létesítettek egy nagy rakodórampát. Idáig lehúzták a kötömböket, itt terhelték teherautókra. Ebben az időben az évi termelés körülbelül 3500 köbméter nyerskő és 600 köbméter faragott kő volt.

Az első bányamester, akire a régi bányászok még emlékeznek, *Siklódi Imre* volt. Őt követte *Rákóczi Béla*, majd 1969-től gyakornokként *Dinu Dobre* geológus-mérnök, 1971-ben vette át a bánya irányítását és nyugdíjazásáig, 1998-ig vezette azt. *Szőcs István* is éveken keresztül bányamester volt. 1981-ben 4360 köbméter követ bányásztak. 1982-ben 48-an dolgoztak, és április hónapban 155 köbméter követ termeltek. Teherautók szállították *Maroshévízre*, ahol átrakták vasúti vagonokba, és úgy szállították *Bukarestbe* vagy az ország bármelyik részébe. Volt egy rövid időszak az 1950-es évek közepén, amikor a keskenyvágányú iparvasutat is használták travertinó-szállításra.

1994-ben *Dinu, Logigan Constantin* és *Panainte Vasile* bérbé vették a bányát. Nagy erejű darukkal emelték ki a 2-3 méteres kötömböket. Kezdetben *Bukarestben* szeletelték, majd az 1. számú bányában létesítettek egy csarnokot (1987), ahol ezt a műveletet végezték. Rendelésre különböző vastagságú lapokat vágtak, csomagoltak és szállítottak a megrendelőknek az építőanyag-telepekre.

Eleinte csak ez az egy bánya működött, amelynek villamosítása 1970 júliusában fejeződött be. A kitermelés kezdetben kézi bányászkodással történt, a követ robbantották. Spiccel lyukat fúrtak, ezt megtöltötték lőporral vagy asztrallittal, lefojtották, gyújtózsínórral és időzített gyutaccsal végezték a detonációt. Egyszerre csak maximum 120 lyukat volt szabad meglőni. A lyukak mélysége 2-

2,5 m volt. Akkoriban egyetlen 14 tonnás KRAZ, két 1500-as és egy S-típusú traktor képezte a cég gépállományát, és mintegy 50 személy dolgozott. Az ipari építkezések felgyorsulásával az igények olyannyira megnöttek, hogy engedélyezték a második bányának megnyitását is.

Közben fejlődött az 1950-es évek elején létesült helyi ipari bányája is. A feldolgozó-malmot 1957-ben építették, rá egy évre már havi 100 tonnát termeltek. 1964. április 6-tól *Kamenyitzky Rudolf* volt a részleg vezetője (I. J. I. L.), nyugdíjazása után (1977. VI. 1.) *Schiller József* vezette az egységet. Kezdetben a gyergyószentmiklósi UFET gyergyótölgyesi kirendeltségéhez tartozott (lévén, hogy ládagyár is működött a cég keretében), majd a csíkszeredai székhelyű *Megyei Ipari Termelő és Szolgáltató Vállalatnak* volt a részlege. A termelés ebben az időben 6500 tonna körül mozgott, az 1980-as évek elejére pedig már elérte az 54.000 tonnát.

Sokáig *Fokt György* a cégvezető, majd 1994-től versenyvizsgával *Scoruş Grigore* a menedzser. Az alkalmazottak száma is évről évre nőtt, kb. 120 emberrel dolgoztak. Főbb termelési tevékenységük a takarmány-kalcium, a tisztítópor, valamint a *Detox* rovarirtó szer készítése volt. Létesítettek egy műhelyt is, ahol borvizes ládákat javítottak, illetve újakat készítettek, de gyártottak szénatartókat is. A bányában kitermelt követ egy henger alakú csúszdán engedték le, amelyet *Kiss Adolf* épített meg 1977-ben.

Az utat a harmadik bányába 1980-ban létesítették. Az üzem mintegy tíz hektáron feküdt, vagyona elérte a 190 millió lejt. Termelési értékük 200 millió lej/év. Működtették a kőmalmot, amely a mészkövet megőrölte, és az állatoknak adták csonterősítőként. Az állattenyésztés felfuttatásával az igény egyre nagyobb lett, és ezért nyitottak egy harmadik bányát, amelynek nyersanyagát csak erre a célra használták. A régi *Helyiipari Vállalat* ugyan leállította a kőfejtést a *Jeges-barlang* alatti bányában, mert a borvízvédelmi övezetbe esett, de kissé lejjebb, *Holló* felé, a *Nagy-Borpaták* oldalában nyitott egy másikat. 1991-től kereskedelmi társasággá alakult. Az 55/1995-ös törvény alapján privatizálták. *Kassai* eladta részvényeit *Petricnek*, aki 2004-ben meghalt; fia, *Ionuţ* előbb a malmokat, majd a gyártelepet is eladta (14 milliárd lejért) a *Romaquá-*

nak. Az utolsó években már alig termeltek. Az alkalmazottak száma lecsökkent 15-re.

Az 1989-es rendszerváltással beindult privatizáció következtében az állami bányák magánkézbe kerültek. Az elsőt a bukaresti *Marmura* vásárolta meg, a másodikat a csíkszeredai SOMACO (*Borsodi*), míg a helyiipar bányáját a CALMETIX, *Kassai Tibor és Petric Gheorghe*.

Néhány évig még működött mindhárom bánya. Amúgy már 1983-ban létezett egy törvény, amely hidrogeológiai védelmet biztosított az egész fürdőtelepnek, az ásványvizek érdekében. Ez az intézkedés fontos volt, mert jónéhány borvízforrásunk eltűnt az évek során (az *Arany János-kút*, a *Pásztor-kút*, a *József főherceg-kút*, az *Ős-forrás*). Ennek ellenére még évekig folyt a kitermelés. 1995-ben a *Hargita Megyei Tanács* 135-ös határozata értelmében a *Kerekszéket* is besorolták a védett területek közé. Ez a döntés egy kissé későn született, mert ekkorra már az *Ős-forrás* vize eltűnt a féktelen travertinó-bányászat következtében. A bánya udvarán a köfeldolgozó üzem terjeszkedett.

A 2000-es évek közepén a *Környezetvédelmi Minisztérium* betiltotta tevékenységüket, mert a környezetre káros volt, veszélyeztették a borvízforrások létét.

2003-ra a bányák már nem kaptak kitermelési engedélyt, de továbbra is működtek, mígnem 2004 márciusában mindegyiket bezárták. Ekkor már csak 16 főt foglalkoztattak. A felszabadult munkaerőt a borvízpalackozó üzem alkalmazta.

A travertinó könnyen faragható, ezért kiváló épületburkoló díszkő. Ezzel az anyaggal burkolták a bukaresti metróállomásokat, a *Sajtóházat* (a régi *Scânteia ház*), valamint a *Nemzeti Színházat*, a *Külgügyminisztériumot*, az *Északi pályaudvart* és a *Köztársasági Palotát*. *Csíkszeredán* borszéki anyaggal borították a „*Fehér házat*” és a „*tapsteret*”. A kiváló minőségű borszéki travertinó *Dániában*, *Franciaországban* és *Hollandiában* is nagyon keresett ipari termék volt, a bukaresti *Marmura* cég exportálta. Járólapnak 2 cm, falburkolatnak 1 cm vastagságú lapokat, míg építőanyagként 30x30x30-as darabokat vágta.

Hunyadi László és Kiss Levente marosvásárhelyi szobrászművészek 1978-ban *Borszákon* kezdték meg az agyagfalvi 1848-as

szoboregyüttes megalkotását *Fazekas János* (akkoriban magas beosztású romániai magyar politikus) megrendelésére. Itt készültek el a szoborcsoport darabjai, majd *Agyagfalvára* szállították, és ott állították fel véglegesen. Ebből a darázköből faragta *Tornay Endre Árkoson* az 1848-as emlékművet. *Gh. Muresan* szobrász borszéki travertinóból készítette el a nagyméretű karosszéket. *Benedek József* alkotása szintén ebből az anyagból készült, akárcsak a marosvásárhelyi egészalakos *Petőfi-szobor* talapzata (a szobrot *Hunyadi László*, a feliratot *Kiss Levente* készítette). *Benedek* művét a *Maros Megyei Kórház* előtt állították fel 2009 tavaszán. Sok díszítő jellegű köztéri szobor is készült a borszéki travertinóból.

A néhány éve még munkagépek zajától hangos *Kerekszék* és a *Nagy-Borpaták völgye* elcsendesedett. A felszereléseket eladták, illetve szétdarabolták, és az ócskavasként értékesítették. A környezet lassan regenerálódik, begyógyulnak az éktelen nagy sebek a volt bányák területén. Rekultiváció ugyan nem történt, de a természet lassan visszahódítja azt, ami az övé volt, és újra szép, hangulatos táj várja a felüdülésre vágyó turistákat.

Volt még két kőbánya, amelyek csak helyi érdekeltséggel bírtak. Az egyik a *Borszéki-hágó* felé vezető út mentén feküdt, ahonnan 1953 és 1968 között a marosvásárhelyi út- és hídépítő vállalat termelt ki követ az útkarbantartáshoz, évente mintegy 500-1000 köbmétert. Egy másik bánya a *Nádas-patak* torkolatában működött. Ennek követ az 1950-es években a helyi utak és sétányok alapozásához használták.

A 128-as megyei úton (*Borszék* és *Ditró* között), a települést elhagyva mintegy másfél km-re, a *Tinovában* is található egy kezdetleges kőbánya, amelynek anyagát az említett út fenntartására használták, még a múlt század végén is. *Zimmethausen Antal* ezt az utat már 1807-ben járhatóvá tette a vendégek számára.

Érdemes megemlíteni a *Hanzker-patak* völgyében levő talkumbányát is, amelyet 1954-ig bányásztak, és termékét helyben dolgozták fel a talkummalomban, és surlópor néven forgalmazták. Évi termelése 350 tonna volt. A talkum a kristályos pala és a dolomit-osodott mészkő találkozásánál jött létre. Hasonló kisbánya volt *Felső-Borszéken* a *Fokhagymás-hegy* oldalában is. Ennek termékét az üdülőterület karbantartására használták: ezzel szórták fel nap mint nap a sétányokat, ettől voltak olyan szép fehéren ragyogóak.

Gazdaságföldrajzi szempontból tartottam érdekesnek és fontosnak, hogy összefoglaljam a borszéki kőbányászat múltját, annál is inkább, mert napjainkra már letűnt korszak, de része városunk történetének. Jelen írás egy majdani ipartörténeti tanulmány része lehet.

Végezetül álljon itt a kőbányák egykori dolgozóinak – nem teljes – névsora:

Albert Ignác, Bajkó Frigyes, Bajkó Péter, Barabás Ferenc, Csergő József, Csibi Andor, Csibi Attila, Csibi István, Csibi János, Debreceni János, Eigel András, Elekes Árpád, Fazakas Árpád, Fazakas György, Fazakas Gyula, Fazakas Imre, ifj. Fazakas Imre, Fazakas István, Fazakas Ernő, Fazakas Ferenc, Fazakas György, Fazakas Károly, Fazakas Sándor, Fejér Mihály, Fejér Ildikó, Ferencz Károly, Gábor József, Krammer István, Kiss Adolf, Kiss János, Kolbert Jenő, Kolbert Rita, Kolozsi Lajos, Márkos Attila, Márkos András, Márkos József, Márkos Ferenc, Máthé József, Mezei Károly, ifj. Mezei Károly, Mincsor Imre, Mincsor Lajos, ifj. Mincsor Imre, Moldován Jenő, Lukács Károly, Lukács Vencel, Papp Péter, Patka Gyula, Patka László, Popescu Gabriel, Ruszka György, Somorai Gheorghe, Schiller János, Siklódi Imre, Siklódi Ferenc, Simionescu, Szabó András, Szabó József, Szabó Ferenc, Szabó Sándor, Szabó Sándor II., Szőcs Adolf, Szőcs Ferenc, Szőcs István, Târlungeanu S., Váradi József, Vaszi András, ifj. Vaszi András, Vaszi András II., Vaszi János, Vaszi Mihály, Zudor Attila.

Köszönettel tartozom adatközlőimnek: *Csibi Andornak, Elekes Ignácnak és Fazakas Imrének.*

I r o d a l o m

FARKAS Aladár: Borszék múltbéli kőbányáiról. = *A Gyergyói Kisújság Évkönyve 2009.* Gyergyószentmiklós, 2010.

SZŐNYI Béla: *Borszék földrajza.* Bukarest, 1958. Akadémiai Kiadó, 123 old.

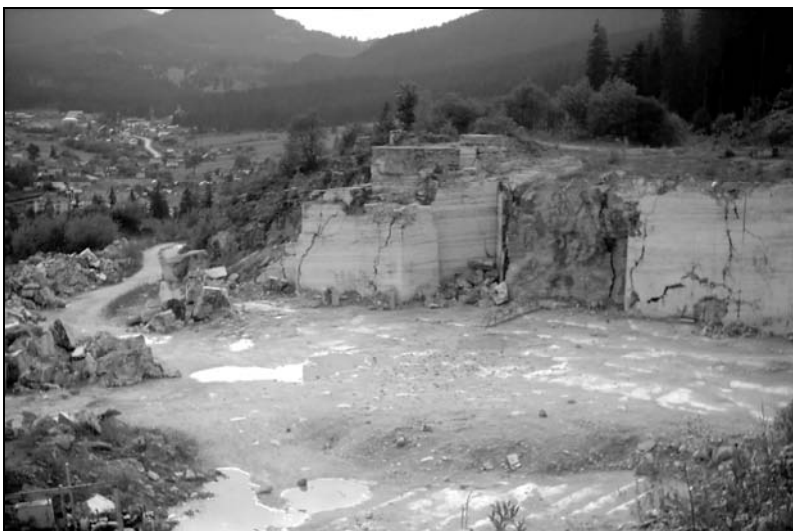
Képmelléklet

1. kép. Veszélyre figyelmeztető tábla a felhagyott bánya szélén. A háttérben a kitermelés után visszamaradt mésztufa-lépcsők láthatók.

2. kép. Bányaudvar, jobbra a lépcsőzetes fejtés nyomai.

3. kép. A mésztufa-falak közelebről, a háttérben a település látható.

4. kép. *Elhagyott kőtörő berendezés.*

5. kép. *Rekultivált kőfejtő Borszék határában.*